

ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

УДК 378.016:[373.3.015.31:811.161.2]

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Світлана Дубяга, Юлія Саєнко, Владислава Дубяга

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті висвітлено теоретичні засади технології критичного мислення, розкрито методи і прийоми, що сприяють формуванню такого виду мислення в учнів початкових класів на уроках української мови. Узагальнено й проаналізовано наукову літературу з порушеної проблеми, висвітлено власний досвід роботи з використання методів і прийомів технології критичного мислення на уроках української мови й літературного читання в початковій школі.

Аннотация:

Дубяга Светлана, Саенко Юлия, Дубяга Владислава. Использование технологии развития критического мышления на уроках украинского языка в начальных классах.

В статье раскрыты теоретические основы технологии критического мышления, методы и приемы, способствующие формированию критического мышления у учащихся начальных классов на уроках украинского языка. Обобщена и проанализирована научная литература по данной тематике, освещен опыт работы по применению методов и приемов технологии критического мышления на уроках украинского языка и литературного чтения в начальной школе.

Resume:

Dubiaha Svitlana, Saienko Yuliia, Dubiaha Vladyslava. Using the technology of developing critical thinking at Ukrainian lessons in elementary classes.

In the article authors pay attention to the study of the theoretical foundations of the technology of critical thinking, the methods and techniques that contribute to the formation of critical thinking of primary school students in Ukrainian lessons are highlighted. The authors generalize and analyze the existing achievements on the given subject, as well as share a small experience in applying the methods and techniques of critical thinking technology at the lessons of the Ukrainian language and literary reading in elementary school.

Ключові слова:

технологія; критичне мислення; урок; українська мова; початкові класи.

Ключевые слова:

технология; критическое мышление; урок; украинский язык; начальные классы.

Key words:

technology; critical thinking; lesson; Ukrainian language; elementary classes.

Постановка проблеми. У сучасному світі, де велика кількість інформації, а розвиток технологій відбувається швидкими темпами, учні повинні вміти використовувати здобуті знання, адже, зрештою, вони мають узяти відповідальність за своє навчання. У цьому їм може допомогти той тип мислення, який змушує критично ставитись до будь-яких тверджень, не брати нічого на віру, без доказів, але бути при цьому відкритим новим ідеям, методам.

Під критичним мисленням розуміють вияв дитячої допитливості, формування власного погляду на певну проблему, здатність відстоювати його логічними доказами, використовуючи при цьому дослідницькі методи.

Критичне мислення – необхідна умова свободи вибору, якості прогнозу, відповідальності за власні рішення. Критичне мислення, отже, по суті є синонімом якісного мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «критичне мислення» використовували у своїх роботах Ж. Піаже, Д. Брунер та інші. Кожен з науковців зробив свій внесок у фундамент теорії розвитку критичного мислення. Сьогодні в наукових джерелах можна

натрапити на різні визначення терміна «критичне мислення». Так, наприклад, Д. Браус і Д. Вуд розглядають його як пошук здорового глузду, тобто того, як об'єктивно розсудити, логічно вчинити з урахуванням власного погляду та думок інших, а також як уміння відмовитись від власних упереджень. Технологія «Розвиток критичного мислення» була розроблена американськими педагогами Джіні Стіл, Кертіс Мередіт, Чарльзом Темплом і Скоттом Уолтером [1].

Сьогодні методи розвитку критичного мислення вивчають науковці як на Заході (Д. Халперн, К. Мередіт, Д. Стіл, Ч. Темпл, С. Уолтер та ін.), так і в Україні (А. Авершин, Н. Березанська, Д. Вількеєв, Т. Воропай, Н. Дайрі, С. Терно, О. Тягло, А. Федоров та ін.).

Під критичним мисленням розуміють сукупність якостей і умінь, що зумовлюють високий рівень дослідницької культури учня та вчителя. Педагоги-практики особливо виділяють цінність осмисленого навчання, про яку писав ще Л. Виготський у роботі «Педагогічна психологія». Учень, що вміє критично мислити, володіє різноманітними засобами інтерпретації та оцінки інформаційного повідомлення.

Сучасні методисти технології розвитку критичного мислення через читання та письмо (РКМЧП) модифікували в ідеї творчого саморозвитку особистості (Ж.-Ж. Руссо, Л. Толстой, Дж. Дьюї, Ж. Піаже, М. Монтессорі), діяльнісного підходу до навчання (Г. Гегель, І. Кант, Л. Фейєрбах, Й.-Г. Фіхте, Ф. Шеллінг), принципи особистісно-орієнтованої освіти (Е. Фромм, К. Роджерс, Е. Гусинський, В. Сєриков, Е. Бондаревська) і довели їх до рівня технології. Технологія РКМЧП – універсальна; вона відкрита до діалогу з іншими педагогічними підходами та технологіями. Це насамперед підхід, який не є способом прикрасити урок, потішити учнів початкових класів використанням ігрових прийомів, роботою в групах, частою зміною діяльності. Це абсолютно чітка структура, що базується на розвивальних і виховних цілях.

Технологія критичного мислення передовсім дає змогу вчителю початкових класів, використовуючи універсальну модель навчання та систему ефективних методик, створити на своєму занятті атмосферу партнерства, спільного пошуку й творчого розв'язання проблем. Ця технологія дає змогу розвивати критичне мислення через читання та письмо, через розвиток культури роботи з текстом, оскільки в українській педагогіці приділяється багато уваги формуванню мовної культури учнів. Але практика сьогодення показує, що занадто малий відсоток випускників шкіл реально володіє мовною культурою, культурою роботи з текстом.

Формулювання цілей статті. Мета статті – узагальнити й проаналізувати наукову літературу з порушеної проблеми, висвітлити власний досвід роботи з використання методів і прийомів технології критичного мислення на уроках української мови й літературного читання в початковій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний педагогічний процес орієнтований на індивідуальний підхід до кожного учня. Учителю необхідно розвинути в дитині найкращі якості, з огляду на особливості її особистості, формуючи позитивну «Я - концепцію», стимулюючи до навчання з захопленням і постійно підвищуючи її освітній рівень. Сучасні вимоги до уроків української мови досить високі. На уроках повинні бути реалізовані такі взаємопов'язані завдання навчання:

- озброїти учнів знаннями основ науки про мову;
- сформуванню вміння практичного володіння українською мовою (орфографічними, пунктуаційними, культурно-мовними нормами);
- навчити чітко, ясно викладати свої думки в усній і письмовій формах у різних життєвих ситуаціях;

- виховати почуття відповідальності за слова, чуйність до краси й виразності української мови.

Сьогодні учня початкових класів надзвичайно важко мотивувати до пізнавальної діяльності. Відбувається це тому, що вони часто стикаються з серйозними труднощами в сприйнятті навчального матеріалу з усіх шкільних предметів. Звичайно, всіх цікавить, у чому криється причина цієї проблеми. На нашу думку, – це недостатньо високий рівень розвитку мислення у дітей і насамперед критичного.

Критичність розуму – це вміння людини об'єктивно оцінювати свої та чужі думки, ретельно й всебічно перевіряти всі висновки. Людина з критичним складом розуму ніколи не розцінює свої висловлювання та судження як абсолютно істинні. Критичне мислення, тобто творче, допомагає людині визначити власні пріоритети в особистому та професійному житті; передбачає особисту відповідальність за зроблений вибір; підвищує рівень індивідуальної культури роботи з інформацією; формує вміння аналізувати й доходити самостійних висновків, прогнозувати наслідки своїх рішень і відповідати за них, а також дає змогу розвивати культуру діалогу в спільній діяльності. У такий спосіб вміння мислити критично допомагає людині зменшити кількість учинків, про які потім довелося б шкодувати, а значить, збільшує її шанси на успіх.

У процесі навчання в межах цієї моделі учні початкових класів опановують різні способи інтегрування інформації, вчать формулювати власну думку на основі осмислення різного досвіду, ідей та уявлень, доходити висновків, а також будувати логічні ланцюжки доказів, викладати свої думки чітко, впевнено та коректно, зважаючи на оточення. Технологія критичного мислення являє собою систему стратегій, які об'єднують прийоми навчальної роботи за видами навчальної діяльності, незалежно від конкретного предметного змісту.

Технологія критичного мислення передбачає:

- чітке визначення цілей навчання, зміст якого представлений в обсязі, достатньому для досягнення цих цілей;
- застосування різних форм і методів навчання, підпорядкованих загальній меті навчального предмета (можливість працювати в парах, групах, спілкуватися з товаришами);
- орієнтація знань учнів на засвоєння не тільки навчального матеріалу, а й прийомів навчальної діяльності;
- організацію процесу навчання відповідно до підготовленості учнів.

Технологія РКМ дає змогу виконувати такі завдання:

– освітньої мотивації: підвищення інтересу до процесу навчання й активного сприйняття навчального матеріалу;

– культури письма: формування навичок написання текстів різних жанрів;

– інформаційної грамотності: розвитку здатності до самостійної аналітичної та оцінної роботи з інформацією будь-якої складності;

– соціальної компетентності: формування комунікативних навичок і відповідальності за знання.

Технологія РКМ спрямована на досягнення таких освітніх результатів:

– уміти працювати з інформаційним потоком, що постійно оновлюється, у різних галузях знань;

– користуватись різними способами інтегрування інформації;

– визначати завдання, самостійно формулювати гіпотезу;

– розв'язувати проблеми;

– формулювати власну думку на основі осмислення різного досвіду, ідей і уявлень;

– викладати свої думки (усно й письмово) чітко, упевнено й коректно щодо оточення;

– аргументувати власний погляд і враховувати погляди інших;

– займатись самостійно своїм навчанням (академічна мобільність);

– брати на себе відповідальність;

– брати участь у спільному ухваленні рішень;

– вибудовувати конструктивні взаємини з іншими людьми;

– уміти співпрацювати, а також працювати в групі тощо.

Технологія розвитку критичного мислення через читання та письмо (РКМЧП) являє собою цілісну систему, що формує навички роботи з інформацією в процесі читання та письма. Вона спрямована на те, щоб зацікавити учня, тобто пробудити в ньому дослідницьку, творчу активність, залучити вже наявні знання, потім – уявити умови для осмислення нового матеріалу і, нарешті, допомогти йому творчо переробити й узагальнити отримані знання.

Основна ідея технології критичного мислення – створити таку атмосферу під час українського читання, за якої учні спільно з учителем активно працюють, свідомо розмірковують над процесом навчання, змінюються й пізнають самих себе. Відстежують, підтверджують, спростовують або розширюють знання, нові ідеї, почуття або думки про оточення.

Навчальне заняття, що проводиться за цією технологією, будується за технологічним ланцюжком: виклик – осмислення – рефлексія. Практично на будь-якому уроці можна звертатися до РКМЧП і працювати з учнями будь-якого віку. Дослідники твердять, що така

структура відповідає етапам людського сприйняття: спочатку треба налаштуватись, згадати, що тобі відомо з цієї теми, ознайомитись з новою інформацією, потім подумати, для чого знадобляться здобуті знання і як їх застосувати.

Перша стадія – виклик. Ця стадія дає змогу актуалізувати й узагальнити наявні в учня знання за цією темою або проблемою; викликати стійкий інтерес до теми, що вивчається, мотивувати учня початкових класів до навчальної діяльності; формулювати запитання, на які хотілося б отримати відповіді; спонукати дитину до активної роботи на уроці та вдома. Ця стадія має бути обов'язковою на кожному уроці.

На стадії виклику відбувається актуалізація наявних знань за темою, тобто ще до ознайомлення з текстом (під текстом розуміється як письмовий текст, так і мова викладача та відеоматеріал) учень починає розмірковувати з приводу конкретного матеріалу. На першому етапі вмикається механізми мотивації, визначається мета.

На стадії виклику вчитель тільки формулює завдання, не беручи участі в процесі пригадування. Учні початкових класів згадують усе, що знали з певної теми, а потім об'єднуються в пари й обговорюють власні висновки. Учителю на дошці занотовує загальний список знань. У результаті з'являється первинний матеріал, з яким доведеться працювати. Парна робота сприяє лінгвістичній грамотності. Прийоми, використовувані на стадії виклику (кластери, ключові слова, «кошик ідей», «правильні – помилкові твердження»), дають змогу учням побачити зібрану інформацію, а структурування висловлених ідей – виявити суперечності, неясні моменти, які й визначатимуть напрями подальшого пошуку інформації.

Друга стадія технології критичного мислення – осмислення змісту – дає змогу отримати нову інформацію, осмислити її, співвіднести з уже наявними знаннями. На цій стадії йде активна самостійна робота, а отже змінюються й завдання. Ця стадія дає змогу учневі отримати нову інформацію, осмислити її; співвіднести з уже наявними знаннями; шукати відповіді на запитання, поставлені в першій частині роботи. На цьому етапі вчитель пропонує ознайомитись з текстом параграфа підручника, прослухати правило, подивитись відеофільм. На цьому етапі важливо не забувати про перелік цілей, озвучених учнями на стадії виклику, поставлених запитаннях, тому що вивчення нового матеріалу накладається на знання, досвід і запитання, набуті на першому етапі уроку. На стадії осмислення відбувається безпосередня робота з текстом – читання, яке супроводжується діями учня: маркуванням з використанням

позначок «V» – уже знав, «+» – нове, «-» – «думав інакше», «?» – є питання).

Під час читання учні ставлять на берегах праворуч позначки, складають таблиці, шукають відповіді на поставлені в першій частині уроку запитання тощо. У результаті цього вони отримують нову інформацію, співвідносять нові й наявні знання, систематизують отримані дані. У такий спосіб учень стежить за власним розумінням самостійно.

Багато прийомів, що використовуються на стадіях виклику й осмислення, логічно переходять у третю стадію уроку – стадію рефлексії (роздумів).

На цій стадії головним є: цілісне осмислення, узагальнення отриманої інформації; засвоєння нового знання, нової інформації учнем; формування у кожного з учнів власного ставлення до досліджуваного матеріалу. Рефлексія спрямована на систематизацію інформації, вироблення нових ідей, досягнення поставлених раніше цілей. На цьому етапі вдосконалюються попередні уявлення, зібрані на стадії виклику, визначаються подальші перспективи у вивченні теми. Учитель повинен повернути учня до первісних записів-пропозицій, а також організувати роботу з пройденим матеріалом. Учитель дає творчі, дослідницькі та практичні завдання на основі вивченої інформації. Важливо, щоб у процесі рефлексії учні могли самостійно оцінити свій шлях від подання теми до розуміння її.

На стадії рефлексії відбувається узагальнення інформації, зростає роль письма. Письмо допомагає не тільки розібратись у матеріалі й поміркувати над прочитаним, а й висловити нові гіпотези. У технології РКМЧП використовуються різні методи та прийоми, що застосовуються як на певному етапі, так і загалом для ведення уроку як його стратегія. Розглянемо прийоми, які ефективно використовуються під час навчання читання в початковій школі, а саме – інсценізацію для інтерпретування літературного твору.

Інсценізація твору чи його частини може бути дуже ефективною для того, щоб дати учням змогу проникнути в його смисл. Вона повинна бути зроблена після того, як діти прочитають або прослухають твір і матимуть змогу висловити свої перші думки про нього. Процедура складається з таких частин: занурення учнів у твір; проведення розігріву; вибір критичного моменту для драматизації; запрошення учнів до аналізу частин цієї ситуації; програвання певної сцени; допомога вчителя акторам; рефлексія.

Крок 1: Занурення учнів у твір. Вам потрібно бути впевненими в тому, що учні володіють змістом твору на початковому рівні й знають, що в ньому відбувається. Це може бути досягнуто

читанням їм твору вголос чи запрошенням їх перечитати частину, яку ви збираєтесь інсценізувати.

Крок 2: Розігрів учнів для підготовки до драматизації. Є багато вправ для того, щоб підготувати учнів діяти з великим ентузіазмом.

1. Розтягування. Попросіть учнів стати в коло. Тепер нехай вони витягнуть руки вгору й у бік і розтягнуться якомога сильніше. Ноги також мають бути поставлені максимально широко. Учні мають стати, так би мовити, «максимально широкими». Потім попросіть учнів стиснутись, згорнутись, стати «маленькими м'ячиками». Нехай спробують супроводити це мімічними вправами, роблячи «широке обличчя» й «стиснуте обличчя».

2. Дзеркала. Попросіть учнів стати один проти одного. Один з них – людина, а інший – її відображення в дзеркалі. Запропонуйте «людям» рухатись повільно, щоб їхні партнери могли віддзеркалити їхні рухи. Потім нехай поміняються ролями.

3. Портрети. Попросіть учнів об'єднатись у групи по 4-5 осіб. Нехай вони придумують якийсь сюжет картини, де всі вони були б його частинами. Наприклад, якщо вони обирають цирк, то один учень може бути приборкувачем левів, інші – левами, ще інші – охоронцями, решта – захопленими глядачами. Потім група показує «картину» іншим групам.

4. Машини. Попросіть учнів зобразити заводську машину, частини якої взаємопов'язані.

5. Супердії. Ця вправа є більш складною, оскільки потрібно пояснити учням, що часто взаємодія з іншими людьми відбувається на двох рівнях: те, що ми, власне, робимо й що розуміємо під нашими діями. Наприклад, коли ми, опинившись після літніх канікул на загальних зборах, проходимо повз кого-небудь, кого знаємо, але ця людина не є нашим добрим знайомим, то ми можемо кивнути їй і сказати «Привіт!». Те саме ми робимо й коли зустріли друга, якого давно не бачили. В обох прикладах дія та сама: вітання з людиною, а супердія – різна. У першому прикладі ми вітаємось для того, щоб показати людині, що ми її помітили, а в другому – що ми здивовані й дуже раді її бачити. Тепер необхідно запропонувати учням попрактикуватись в інсценізації супердій шляхом програвання коротких ситуацій. Дією може бути, наприклад, приймання офіціантом замовлення від клієнта. А супердії слід написати на маленьких папірцях і роздати їх кожному акторові особисто, щоб не бачили інші. Це можуть бути такі інструкції: «Зробіть так, щоб людина пішла», «Зробіть так, щоб людина залишилась», «Зробіть це так, щоб вразити людину». Попросіть учнів програти одну й ту саму сцену з одними й тими самими діями, але

з різними супердіями, залишивши час іншим учням поміркувати й визначити, якою, на їхню думку, була супердія й пояснити, чому вони так думають.

Крок 3: Вибір критичного моменту для інсценізації.

Особливо корисним буде обрати для інсценізації небагато сцен з твору, зокрема ключові моменти, коли все опиняється під загрозою. Наприклад, в історії про «Джека й бобове стебло» критичною сценою є момент, коли Джек вперше наближається до замку велетня, стукає в двері й вітається з жінкою велетня.

Крок 4: Запрошення учнів до аналізу частин цієї ситуації.

Залучіть учнів до вибору ролей героїв сцени. Запросіть інших приєднатися до них, щоб обговорити, що вони думають про ситуацію з позиції кожного героя. Про що думав Джек, коли він наближався до величезних дверей? Як виглядали двері й стіни замку? Наскільки великими вони були, порівняно з Джеком? Що Джек чув навколо себе? Чим там пахло? Як він почувався в цьому місці? Чому постукав кулаком у двері? Чим це йому загрожувало? Який у нього був вибір? Що він міг зробити, якби не постукав у двері? Чому він вирішив зробити це? Виконайте таку саму роботу (поставте такі самі запитання) щодо дружини велетня. Яким був для неї звук стуку в двері? Голосним чи тихим? Що вона подумала, коли побачила маленького, але хороброго хлопчика біля своїх дверей? Що насамперед спало їй на думку, адже вона знала, що має статись з її чоловіком? Якими були її почуття, коли вона подивилась униз на Джека?

Попросіть акторів сконцентруватись на кількох з цих міркувань, які вони приготували, щоб зіграти в сцені.

Крок 5: Програвання сцени.

Використовуйте мінімум допоміжних засобів і мінімальні костюми, щоб допомогти учням думати відповідно до ролей. Попросіть решту учнів уважно дивитись і стежити за тим, про що актори змушують їх думати.

Крок 6: Допомога вчителя акторам.

Як режисер п'єси, не вагайтесь вносити пропозиції з боку, щоб допомогти дітям грати

більш виразно: у ролі Джека Ви почуваетесь наляканим чи хоробрим? Як Ви можете показати нам свої відчуття?

Крок 7: Рефлексія.

Спитайте інших учнів, що вони бачили і що, на їхню думку, хотіли сказати актори. Бажано запросити кілька груп учнів для програвання однієї й тієї самої сцени й обговорити аспекти ситуації, які висвітлює кожна вистава.

Висновки. З огляду на викладений вище матеріал, можемо твердити, що завдяки використанню технології критичного мислення відбувається не лише більш глибоке засвоєння знань учнями початкових класів, а й реалізується ідея зв'язків матеріалу (у межах одного предмета, міжпредметних, теоретичного з практичним), його структурування самою дитиною. Постановка учнями самостійно мети навчання, внутрішньо мотивує їх до процесу навчання. У такий спосіб (в ідеалі), у кожного учня початкових класів створюється цілісне когнітивне поле, що об'єднує всі наявні теоретичні знання, практичні відомості, навички й уміння. Наявність цілісної структури знання істотно підвищує ефективність сприйняття нової інформації, рівень використання знань, інтерес до навчання, навички самостійного пошуку й обробки інформації. Дитина отримує нарешті «інструмент», що допомагає їй реалізувати на практиці принцип власної активності як суб'єкта навчання. Педагог, зі свого боку, отримує практичну можливість стати рівним партнером дитини в її навчанні. Кожному етапу притаманні власні методичні прийоми і техніки, спрямовані на виконання завдань етапу. Комбінуючи їх, учитель може планувати уроки, відповідно до рівня зрілості учнів, мети уроку й обсягу навчального матеріалу. Можливість комбінування технік має важливе значення й для самого педагога: він може вільно почуватись, працюючи за цією технологією, адаптуючи її відповідно до своїх уподобань, мети та завдань. Застосування технології РКМЧП допомагає вчителю навчити дітей стати незалежними й грамотними мислителями, щоб вони могли з задоволенням вчитись упродовж усього життя.

Список використаних джерел

1. Ганин Е. А. Педагогические условия использования современных информационных и коммуникационных технологий для самообразования будущих учителей. *Информационные технологии и образование*. 2003. № 13. URL: <http://ito.edu.ru/2003/VII/VII-0-1673.html> (дата звернення: 20. 04. 2018).
2. Дубяга С. М. Педагогічні технології в початковій школі: Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів напряму підготовки «Початкова освіта». Мелітополь: Вид-во «Мелітополь», 2015. 160 с.

References

1. Ganin, E. A. (2003). Pedagogical conditions for using modern information and communication technologies for self-education of future teachers. *Informatsionnye tekhnologii i obrazovanie*, 13. Retrieved from : <http://ito.edu.ru/2003/VII/VII-0-1673.html> [in Russian]
2. Dubiaha, S. M. (2015). *Pedagogical technologies in elementary school: Educational and methodical guide for students of higher educational institutions of the specialty "Primary education"*. Melitopol. [in Ukrainian]
3. Crawford, A., Saul, W., Mathews, S., Makister, J. (2006). *Teaching and learning strategies for the thinking*

3. Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів / наук. ред., передм. О. І. Пометун. Київ: Плеяди, 2006. 220 с.
4. Сори́на Г. В. Критическое мышление: История и современный статус. *Вестник Московского университета. Серия 7. Философия*. 2003. № 6. С. 97–110.
5. Терно С. Критичне мислення – середньовічна відсталість? *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2013. Вип. XXXVII. С. 301–306.
6. Чуба О. Формування критичного мислення як психологічно-педагогічна проблема сучасності. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 3. С. 202–208.
- classroom. Ed. by O. I. Pometun. Kyiv: Vyd-vo «Pleiady».* [in Ukrainian]
4. Sorina, G. V. (2003). Critical thinking: History and modern status. *Vestnyk Moskovskoho unyversiteta. Seryia 7. Filosofiia*, 6, 97–110. [in Russian]
5. Terno, S. (2013). Critical thinking - medieval backwardness? *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. Issue XXXVII. 301–306. [in Ukrainian]
6. Chuba, O. (2013). Formation of critical thinking as a psychological and pedagogical problem of the present. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity*, 3, 202–208. [in Ukrainian]

Рецензент: Сегеда Н.А. – д.пед.н., професор

Відомості про авторів:

Дубяга Світлана Миколаївна

svetlana_107@ukr.net

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

Сасенко Юлія Олександрівна

saenko.yulya@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

Дубяга Владислава Ігорівна

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

doi: 10.7905/nvmdpu.v0i21.2499

*Матеріал надійшов до редакції 15. 07. 2018 р.
Прийнято до друку 11. 08. 2018 р.*

Information about the authors:

Dubiaha Svitlana Mykolaivna

svetlana_107@ ukr.net

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

Saenko Yuliia Oleksandrivna

saenko.yulya@gmail.com

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

Dubiaha Vladyslava Igorivna

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

doi: 10.7905/nvmdpu.v0i21.2499

*Received at the editorial office 15. 07. 2018.
Accepted for publishing 11. 08. 2018.*